

Vinogradov V.V. Basic concepts Russkaya phraseology As lynchvystycheskoy discipline / V.V. Vinogradov // Proceedings yubyleynoy nauchnoy session LSU - Sections fylol. Science - L., 1946.
The Constitution of Ukraine. - K., 1997.
Legal phraseology Latynskaya / Sost. prof. B. S. Nikiforov. - M.: Legal. Litas., 1979.

Medvedev F. P. Ukrainian phraseology. Why do we say / F. P. Medvedev - H.: High School, 1977.

Sidorov A. A. Aphorism as an expression of moral wisdom / AA Kim - M., 2006.

Tarasova G. N. Regarding trends in the development of Latin legal phraseology / G. N. Tarasova // Actual problems of state law i: collection of scientific works - Odessa: Legal Literature, 2007. - Vol. 32 - s.352-357.

НЕТИПОВІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРЕЗЕНТНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

П'ятничка Т.В.,

кандидат філологічних наук, доцент,

Тернопільський національний економічний університет,

Україна

NON-TYPICAL MEANS OF PRESENT TIME REALIZATION IN ENGLISH DISCOURSE OF FICTION

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Ternopil National Economic University,

Ukraine

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу нетипових мовних засобів реалізації об'єктивної теперішності та особливостям їх функціонування в англomовному художньому дискурсі. Презентні дієслівні видo-часові форми дійсного способу у своєму категоріальному значенні виділені як типові граматичні засоби передачі часових значень теперішності, що функціонують у ядровій та навколяядровій зонах ФСПТ. Усі інші складові інструментарію відтворення презентності кваліфіковано нетиповими, такими, що відтворюють часову віднесеність до теперішності або орієнтацію на неї та функціонують у різних зонах периферії ФСПТ. У сфері безпосереднього спілкування часову орієнтацію на теперішність виражають односкладні номінативні речення, вигук, звертання та мовні формули етикету, яким також властиво передавати почуття і настрої, прояви емоцій мовця і надавати художньому дискурсу більшої експресії.

ABSTRACT

The article focuses on the analysis of linguistic means for the objective presence realization and the peculiarities of their functioning in fiction discourse.

The stock of the language means for reproducing the presence is classified according to the zones of the functional-semantic field of the presence with respect to the commonness and interaction of their semantic functions, identified and illustrated in the process of their analysis. The present tense verb forms of the indicative mood in their category meaning are defined as the typical grammar means which represent the present tense and function in the nuclear and close to it zones of the functional-semantic field of the presence. All the other language means for denoting the presence are qualified as non-typical and those which function in the peripheral zones. Nominative or nominal sentences, interjections, addresses and speech etiquette formulas implying expressive functions, indicates the category of present time orientation. These utterances reveal speakers' emotional attitudes to a specific person, situation or event at the moment of speaking.

Ключові слова: теперішність, презентність, мовний інструментарій реалізації теперішності, функціонально-семантичне поле теперішності.

Key words: presence, language means

Постановка проблеми. Різноманітні засоби мови, об'єднані на основі спільності їх семантичних функцій, здатні у тих чи інших комунікативних ситуаціях виражати певні значення теперішності. Відповідно до можливості передавати категоріально/некатегоріальне значення чи модифікацію семантики під впливом мовного

оточення, зберігати/послаблювати/втрачати часовий зміст, опозиційний іншим темпоральним значенням, англomовні засоби вираження презентності функціонують у різних зонах функціонально-семантичного поля теперішності (ФСПТ). Вивчення єдності і взаємодії форм та змісту мовних засобів у ФСПТ на базі англomовних художніх творів

збагатить і конкретизує уявлення про повноту відтворення реальної теперішності у комунікативних ситуаціях. Отже, **актуальність теми** зумовлено необхідністю дослідження змісту категорії теперішності, виокремлення, диференціації і систематизації комплексу засобів вираження теперішності в англомовному художньому дискурсі. **Мета** роботи полягає у комплексному вивченні та аналізі особливостей функціонування бездієслівних засобів реалізації теперішності в англомовному художньому дискурсі. **Завдання:** виокремити мовні структури, здатні виражати теперішність, за ознаками відтворення ними часового значення, часової віднесеності та часової орієнтації; визначити багатогранну семантику теперішності; дослідити особливості вираження часової віднесеності до теперішності та часової орієнтації на теперішність іменними та апеляційними засобами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комплексний розгляд мовних засобів вираження часу, часової віднесеності й часової орієнтації у функціонально-семантичному полі теперішності в єдності з репрезентацією його елементів у мовленні та аналізі прикладів художнього дискурсу з точки зору їх здатності реалізувати теперішність підтверджує, що *будь-яке висловлювання передає* те чи інше *відношення до часу*. Концепції про час як одну з обов'язкових ознак речення дотримуються більшість мовознавців, що досліджували категоріальні характеристики речення [3, с. 412; 1, с. 347; 4, с. 133]. Звичайно, з точки зору способу передачі семантики теперішності бездієслівні засоби не володіють такою точністю і повнотою реалізації, як структури, що містять дієслівні форми, але без них аналіз мовних засобів відтворення об'єктивної теперішності був би неповним.

Бездієслівна реалізації теперішності передає не морфологічні, а синтаксичні ознаки часу. Ми відносимо цей спосіб реалізації теперішності до периферії, оскільки наш поділ зумовлений протиставленням морфологічного ядра ФСПТ усім іншим засобам вираження презентності. Номінативні речення, функціонуючи на ближній периферії ФСПТ, орієнтують на абсолютну актуальну або неактуальну теперішність.

“Then the wet, winding roads, brown bogs and black water, and my thoughts on white ships and the King of Spain daughter” [13, с. 18].

“Church, market, a ribbon of houses” [17, с. 373].

“A real gentleman. Rich. Expensive” [13, с. 162].

“No woods, no cover, no rabbits: and night setting in” [9, с. 168]. 5a *“Deference to Matt’s needs, to Matt’s goals.*

56 Years of handling the touchy stuff to keep Matt’s political friendship intact, to keep his image pure” [18, с. 57].

“The sound of a child crying out softly in sleep” [18, с. 134].

“She. The granddaughter of the old headman, and now leader of the tribe, or host. Alexandra Jordan” [11, с. 17].

У всіх прикладах легко простежується пропущений початок: *It is about* (приклад 1); *There is* (приклад 2, 5a); *He is* (приклад 3); *There are* (приклад 4); *These are* (приклад 5б); *It is* (приклад 6). Але, з другого боку, синтаксична структура речення, незалежно від співвіднесеності з минулим чи теперішнім, виражає значення теперішнього для персонажів твору часу. Особливий інтерес у плані реалізації теперішності викликає речення 7, де підтверджує здатність ЛЧМ, що займають віддалену периферійну зону, самостійно виражати орієнтацію на теперішність, звичайно, з опорою на контекст. Бездієслівна реалізація теперішності відноситься до засобів експресивного вираження об'єктивної презентності. Цій структурі властива емоційна насиченість, смислова місткість, сконцентрованість уваги на значущості певного явища, властивості, факту.

Серед засобів бездієслівного вираження орієнтації на теперішність особливий інтерес представляють випадки, коли за допомогою специфічних просодійних засобів мовець може, не залежно від

морфологічної структури слова, не лише виразити презентну ситуацію, зосередитися на ній, а й також передати найрізноманітніші емоції.

У сфері емоційно-вольового виявлення теперішності визначальне місце належить *вигуку*. Не називаючи почуттів, експресивних оцінок, вольових спонукань, а безпосередньо виражаючи їх, вигук є не просто звуками, а осмисленими елементами мови, що і зумовлює їх однозначне сприйняття, яке у живому спілкуванні зрозуміле із ситуації, може доповнюватися мімікою, жестами, інтонацією, а у художньому творі розкривається у зв'язках з іншими словами, завдяки контексту, опису інтонації, міміки, жестів. Конкретно-ситуативний характер вигуків засвідчують наступні приклади:

“Oh.” Thomas leaned back in his chair as if he had been pushed [9, с. 444].

“Oh, God,” he heard Lindy wail [16, с. 540].

“Oh, well.” In the half dark it was impossible to make out Philip’s expression [6, с. 151].

“Oh?” Thomas had a habit of quizzically lifting one eyebrow [9, с. 446].

“Oh, my – Oh, my God! I’m – I’m sorry!”

The horrified exclamation began in something resembling a male bass and ended on a high soprano squeak [11, с. 49].

“Oh, no! I’m sorry! Are you hurt, Miss St. Clare? Uh, Dr St - ?” [11, с. 55].

“Is this it? Oh! Oh! I want the job” [8, с. 62]. 8. *She slid into a loungy position and said,*

“Oooh!” as he pressed the tea bags on her closed eyelids [8, с. 223].

Вигук *Oh* в усіх випадках передає реакцію реципієнта на повідомлення мовця у момент комунікації, що актуалізує його як точку відліку часу і створює для співрозмовників площину презентності. Проте художній дискурс надає цьому коротенькому вигуку здатності не лише часової орієнтації, а окрім того ще і спроможності виражати відношення до почутого, реакцію на нього: шок (приклад 1), який підсилюється фразою *Thomas leaned back in his chair as if he had been pushed*; занепокоєння (приклад 2); невизначеність, непевність, яка легко підтверджується завдяки наступній фразі *it was impossible to make out Philip's expression* (приклад 3); запитання, недовіру, бажання уточнити, і знаку питання після *Oh?* достатньо, щоб з'ясувати: Томас виражав цим вигуком якраз сумнів, а не захоплення, що могло б також впливати з даного контексту, і фраза *Thomas had a habit of quizzically lifting one eyebrow* ще раз підтверджує це (приклад 4); жаль, який додатково виражається описом інтонації та змін тембру голосу (приклад 5); розпач, співчуття, що підкріплюється словами *I'm – I'm sorry!* (приклад 6); сильне бажання (приклад 7); задоволення від піклувань близьких (приклад 8). На особливі почуття та емоції, передані вигуками у реченнях 5-8, налаштовує також оклична інтонація останніх і зміст текстових ситуацій.

У зразках англійської художньої прози знаходимо ряд інших вигуків та вигуківих фразеологічних одиниць (*aye, yah, yeah, uh, hey, ah, ha, ba, well, sh, ugh, wow, yow, hell, whew, phew, heavens, God, Christ, Jesus, for God's sake, come on, hush up, hot damn, good boy, good guys mozo*), здатних передавати реакцію мовця на висловлене, побачене або почуте. У період спілкування чи споглядання іноді спонтанно створюється ситуація, яка спонукає мовця більше до вираження емоцій, ніж до словесної передачі інформації. Мовну реакцію у таких випадках заміняє вигук, який несе у собі те чи інше смислове навантаження.

До бездієслівних засобів, що можуть актуалізувати момент початку комунікаційного акту як точку відліку часу, а отже, орієнтувати на актуальне теперішнє, відносимо також звертання, що може виражатися реченням або словом.

Необхідно розрізняти функціональну роль вигуків та звертань, у мовленнєвій реалізації теперішності якими знаходять вираження різні суб'єктивні експресивно-оцінювальні нашарування, але при цьому, у комунікативному завданні останніх на перший план виступає встановлення контакту з адресатом мовлення.

Звертання, як логічно та інтонаційно виділений компонент речення, є одиницею системи мови, що пов'язана з вираженням емоцій та волі, привертає увагу адресата, передає ставлення мовця до ситуації чи змісту висловлювання, до адресата, дає імпліцитну орієнтацію на теперішність та характеристику

особистості одного з них або їх обох. Наприклад, звертання *Linda* як ціле висловлювання, яке утворює спільну для співрозмовників площину презентності їх спілкування, можна трактувати по-різному: 1) просте звертання (Послухайте мене); 2) докір (Як ти так можеш казати, діяти?); 3) радість (Рада тебе бачити); 4) пересторогу (Не смій так казати, робити!); 5) недовіру/сумнів/несподіванку (Це справді ти? Не може цього бути); 6) захоплення (Чудово! Як я тебе люблю!); 7) розгубленість (Як же так?); 8) роздратування (Цього ще не вистачало!); 9) розчарування (От тобі й на); 10) смуток (Знову без тебе); 11) співчуття/жалість/прохання (Ну будь-ласка, дуже прошу) та багато іншого.

Прості звертання майже позбавлені емоцій, вони вживаються з метою привернути увагу адресата у певний момент спілкування і виражають теперішній намір мовця щодо встановлення контакту для наступного спілкування чи спонукання до дії.

“*So, gentlemen, I want a massive effort from everyone. I intend to fly over to Hustler today and say my piece to them also*” [15, с. 336]. Згідно кількісних даних вищезгаданий вид звертань у художній прозі зустрічається не часто (10% від 1339 проаналізованих прикладів). Апеляція до певної особи переважно зумовлена наміром мовця висловити ще щось, і саме звертання мимоволі набирає інтонації та змісту, що розшифровуються ситуацією та смислом наступної фрази:

“*Pierre! The white house is burning!*

Everything's burning up there!” [10, с. 57]. – переляк, стривоженість

“*Katerina, I don't wish us to argue like this, in front or the others*” [11, с. 85]. – незадоволення

У прикладі 2 речення *The white house is burning!* пояснює причину *переляку* і *тривоги*, але звертання *Pierre!* також виражає психічно-емоційний стан мовця і передбачає відповідну інтонацію, яка сприйнялася б адекватно, навіть якби не було наступного речення. Те ж саме можна сказати про вираження невдоволення у прикладі 3.

Особливою властивістю більшості звертань є їх здатність не лише створювати площину теперішності у сприйнятті учасників комунікації, а також імпліцитно виражати характеристику того, хто говорить, і того, до кого звертаються. У живому спілкуванні ця характеристика дуже чітко прослідковується у самому лише звертанні, завдяки інтонації, яка поєднує кличний відмінок з тонами, що передають ті чи інші емоції. Для передачі такої інтонації, а отже, і характеристики у художньому творі необхідний контекст, іншими словами, інтонаційна та змістова конотації звертання випливають із контексту.

Her former partner scowled and moved to intervene, but she pushed him scornfully out of the way. “Go away, Tony,” she said [6, с. 116].

“Look, **Paul**, use the whole damn Army if you have to. I want that waiter found” [18, с. 77].

“Don’t, **Chris**, don’t get involved further. I can’t explain it. But it scares me” [20, с. 137].

“**Joan!**” he had muttered, when she suddenly appeared. Their hands touched [7, с. 137].

Звертання у прикладі 4, крім висловлення *зневаги* до співрозмовника, характеризує мовця як особу самовпевнену, незалежну, якій властиве сильне почуття самовартісності, і водночас натякає на нікчемність, покірність та слабкодухість реципієнта. Приклад 5 демонструє властиві мовцеві *категоричність*, різкість, звичку будь-що добиватися свого та залежність Поля, до якого звертається мовець, його уміння підкорятися наказам і не демонструвати свої власні переконання. У вираженому звертанням 6 *застереженні* прочитується турботливість, відданість, сильна інтуїція того, хто звертається до Кріс, та імпульсивність, беззастережність останньої. Речення 7 передає притаманні адресатові *гордість*, стриманість, так само, як ніжність та вірність мовця.

Звертання функціонує на пересіченні полів презентності та емоційності, оживляє ситуацію, надає ілюзорної реальності тому, що виражається мовними засобами.

Різниця у темпоральних функціях вигуку та звертання полягає у понятійному значенні теперішності, яку вони імпліцитно виражають. Для теперішності, на яку орієнтує вигук, що є реакцією на побачення/почуте, характерне значення наслідку, результату. Звертання ж функціонує як вираження актуалізаційної категорії, що орієнтує на теперішність наміру/планування.

Традиційні формули привітання, прощання, вибачення, побажання, які можна назвати етикетними, також функціонально підтверджують орієнтацію на теперішність наслідку і значно рідше для них характерна орієнтація на теперішність наміру. Зберігаючи культурно-історичну традицію мовного спілкування, вони виражають почуття моральноетичного обов’язку мовця перед співрозмовниками. Момент вираження формули мовленнєвого етикету стає точкою відліку часу, складовою площини теперішності, створеною комунікативною ситуацією.

“**Hi, Mr.Q.**” “**Morning, Mr.Q.**”

“**Nice day, Mr.Q.**” [8, с. 106].

“**My apology!** He likes the lights turned out at eleven” [14, с. 83].

“**Welcome back**” [21, с. 84].

“**Good night**” [12, с. 214].

“**Good-bye**” [19, с. 245].

“**Cheer up**” [6, с. 125].

Слова чи фрази такого типу переважно констатують не лише привітання, подяку чи вибачення. Їх можна вивести з насмішкою, презирством, обуренням, іронією, роздратуванням

тощо. Отже, їм в залежності від контексту іноді властиві полярні з ним смисли:

“I don’t want to see you again tonight.” “**Thanks, Bill**” [6, с. 140].

У подібних випадках домінує інтонація як універсальний засіб функціонального вираження внутрішнього імпульсу мовця. Такі формули етикету не мають словозмінних форм та морфологічних ознак, а отже фактично позбавлені граматичних категорій, до них не можна застосовувати поняття членів речення і граматично вони не узгоджуються з іншими словами у ньому. Ці мовленнєві кліше можуть за структурою бути одноядерними чи двоядерними. За можливої перестановки і заміни компонентів для них характерна монолітність значення, що має повну перевагу над структурною роздільністю елементів. Не залежно від усіх цих ознак, формули етикету втягують реципієнта у площину теперішності, орієнтація на яку реалізується ними в силу ситуативної зумовленості. Їх імпліцитний зміст можна передати особовими презентними формами індикатива ідентичного значення: ось зараз я вітаю, бажаю доброго ранку/дня (приклад 1); вибачаюся (приклад 2); вітаю з поверненням (приклад 3); зичу доброї ночі (приклад 4); прощаюся (приклад 5) тощо. Однак ці фрази уже позбавлені емоційного забарвлення, і у такій інтерпретації англійською мовою деякі з них не передаються, оскільки їм властиве оформлення, подане у прикладах 1-7.

Емоційний стан мовця чи його відношення до реципієнта у площині теперішності, що у комунікаційному акті передаються інтонацією імператива, звертання, вигуку, мовленнєвих формул етикету тощо, у художньому творі реалізуються через контекст. Читач розуміє вкладений мовцем у слово чи фразу емоційний суб’єктивний зміст з опису реакції/ситуації, або з відповіді реципієнта.

Висновки. Усе вищесказане ще раз підтверджує думку про те, що:

теперішність реалізується не лише мовними засобами вираження категорії часу, а також і категорій часової віднесеності та часової орієнтації. До останньої ми відносимо номінативні речення, вигук, звертання та мовні формули етикету, які функціонують на периферії ФСПТ;

функціонуючи на периферії функціонально-семантичних полів теперішності та модальності, що перетинаються, накладаються одне на одне, апеляційні засоби виражають відношення мовця до дійсності/ситуації у момент мовлення;

апеляційні засоби належать до тієї сфери структури мови, де поняття традиційних членів речення є нерелевантними. Зокрема, вони не створюють предикативного ядра. У висловлюваннях апеляційного характеру, зафіксованих у художньому дискурсі, імпліцитно відображається виражена

мовцем і усвідомлена реципієнтом орієнтація на теперішність самим процесом мовлення.

Перелік посилань

Виноградов В.В. Избранные труды: исследования по русской грамматике / В.В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1975. – 558 с.

Слюсарева Н.А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка / Н.А. Слюсарева. – М.: Наука, 1981. – 206 с.

Шахматов А.А. Синтаксис русского языка /

А.А. Шахматов. – Л.: Учпедгиз, 1941. – 620 с.

Шведова Н.Ю. Парадигматика простого предложения в современном русском языке // Русский язык: Грамматические исследования / Н.Ю. Шведова. – М.: Наука, 1967. – С. 3 – 77.

Hacker P. Events, Ontology and Grammar // Philosophy. – 1982. – № 57. – P. 67 – 93.

Barnard C., Stander S. The Unwanted //

Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The

Reader's Digest Association Ltd, 1976. – P. 65 – 208.

Beach E.L. Cold is the Sea // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1980. – P. 131 – 272.

Braun L.J. The Cat who Played Post Office. – New York: Jove Books, 1987. – 265 p.

Charbonneau L. Intruder // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1980. – P. 435 – 575.

Folch-Ribas J. Northlight, Lovelight //

Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The

Reader's Digest Association Ltd, 1976. – P. 5 – 62.

Lovelace M. The Cowboy and the Cossack. – New York: Silhouette Books, 1995. – 256 p.

Maugham S. The Painted Veil. – Москва: Международные отношения, 1981. – 274 p.

O'Brien E. The Country Girls. – Москва: Высшая школа, 1982. – 175 p.

Plaidy J. Castile for Isabel. – London: Pan Books, 1974. – 287 p.

Reeman D. Winged Escort // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1976. – P. 211 – 362.

Searls H. Overboard // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1977. – P. 449 – 573.

Seymour G. The Glory Boys // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1977. – P. 369 – 518.

Sharp M. Sunflower // Reader's Digest

Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1979. – P. 7 – 143.

Stafford J. Boston Adventure. – New York: Harcourt, Brace and World, Inc., 1944. – 538 p.

Wallace I. The R Document // Reader's Digest

Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1977. – P. 113 – 270.

Waugh E. Prose. Memories. Essays. – Moscow: Progress Publishers, 1980. – 445 p.